

פרשת תרומה יהודה ראק

כָּל אֲשֶׁר אָנִי מֵרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת
תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשֶׂוּ:

(פרק כ"ה, פסוק ט').

בפסוק זה ה' מצווה את משה על עשיית המשכן וכליו, ואומר לו שתבנית המשכן וכליו צריכים להיות כפי מראה שהראה ה' למשה. אולם, מה הצורך בהדגמה זו כאשר בלאו הכי ה' ממשיך ומתאר את פרטי תבנית המשכן וכליו? או בכיוון ההפוך: אחרי שה' הדגים והראה למשה את תבנית המשכן וכליו, וציווה אותו לעשות כפי המראה, מדוע צריך לאחר מכן לצוות ציוויים מפורטים של המשכן וכליו?

חיזוק לקושיה זו ניתן למצוא מציווי המנורה. ציווי המנורה (פרק כ"ה, פסוקים ל"א - מ') כולל פירוט צורת המנורה וקנייה (פסוקים ל"א - ל"ז), ולאחר מכן ציווי כללי לכלי המנורה:

וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחֲתָתֶיהָ זָהָב טָהוֹר...וּרְאֵה וַעֲשֵׂה
בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר אִתָּה מֵרְאֵה בְּהָרָה:

(שם, פסוקים ל"ח - מ')

הציווי לעשות כמראה בהר מופיע כאן בסוף ציווי המנורה, ואין ציווי דומה לגבי הארון והשולחן, כנראה משום שהמראה מתייחס רק לכלי המנורה. עבור המנורה וקנייה, שצורתם מתוארת בפירוט, אין צורך במראה; עבור כלי המנורה, שאין להם ציווי מפורט, יש רק ציווי כללי לעשות כמראה בהר. נמצא, שבמעשה המנורה המראה בהר בא רק כאשר אין ציווי מפורט, כהשלמה למרכיבים שהתורה לא טורחת לפרט את צורתם; ואם כן, מדוע לגבי המשכן וכליו יש ציווי כללי לעשות כמראה בהר, למרות שלאחר מכן יש ציווי מפורט על כל חלקי המשכן וכליו?

ב. שתי הבחינות בסיפור ציווי המשכן ובעשייתו

החלוקה לשתי הבחינות במשכן

מסתבר, שיש כאן שתי בחינות¹.

בבחינה אחת (להלן: I), התורה מספרת כיצד ה' ציווה את משה ציווי מפורט, הכולל את כל פרטי צורת המשכן וכליו

שתי הבחינות במשכן

בסיפור ציווי המשכן ועשייתו ניכרות שתי מגמות שונות שהם בעצם שני סיפורים שונים. מתוך עיון בתכני הסיפור נעמוד על מגמות אלה, ומתוך הבנת היחס בין שתי המגמות נגיע גם לתובנה בשאלה פילוסופית שהעסיקה את הרמב"ם במורה הנבוכים.

א. הכפילויות בסיפור ציווי המשכן ועשייתו

כידוע, פרטי צורת המשכן, כליו, וממדיהם מתוארים פעמיים: תחילה, בתיאור ציווי ה' למשה בפרשת תרומה (פרק כ"ה, פסוק א' - פרק כ"ז, פסוק ח'), ולאחר מכן בתיאור העשייה בפועל בפרשת ויקהל (פרק ל"ה, פסוק ז' - פרק ל"ח, פסוק ז'). הרוב המוחלט של פרטי המשכן וכליו חוזרים בצורה מדוייקת, בחילוף מלשון ציווי ללשון עבר. לשם הדגמה, נביא את הפסוקים הראשונים בציווי עשיית הארון, בהשוואה לתיאור עשייתו בפועל:

עשיית המשכן - פרשת ויקהל (פרק ל"ז, פסוקים א' - ג')	ציווי המשכן - פרשת תרומה (פרק כ"ה, פסוקים י' - י"ב)
וַיַּעַשׂ בְּצִלְאֵל אֶת הָאָרֹן עֲצֵי שֵׁטִים	וַעֲשׂוּ אֶרֶון עֲצֵי שֵׁטִים
אֲמֹתַיִם וַחֲצֵי אַרְכּוֹ וְאִמָּה וַחֲצֵי רְחִבּוֹ וְאִמָּה וַחֲצֵי קִמְתּוֹ:	אֲמֹתַיִם וַחֲצֵי אַרְכּוֹ וְאִמָּה וַחֲצֵי רְחִבּוֹ וְאִמָּה וַחֲצֵי קִמְתּוֹ:
וַיִּצְפְּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ	וַצִּפִּית אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ
וַיַּעַשׂ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב:	וַעֲשִׂית עָלָיו זָר זָהָב סָבִיב:
וַיִּצַק לוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת זָהָב עַל אַרְבַּע פְּעֻמָּתָיו	וַיִּצַקְתָּ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת זָהָב וַנִּתְתָּה עַל אַרְבַּע פְּעֻמָּתָיו
וְשֵׁתֵי טַבַּעַת עַל צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשֵׁתֵי טַבַּעַת עַל צִלְעוֹ הַשְּׁנִיית:	וְשֵׁתֵי טַבַּעַת עַל צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשֵׁתֵי טַבַּעַת עַל צִלְעוֹ הַשְּׁנִיית:

כאמור, זוהי דוגמה בלבד. יחס דומה בין הציווי לבין העשייה ניכר גם בפרשיות, השולחן, המנורה, המשכן, האוהל ומכסהו, קרשי המשכן, הפרוכת והמזבח.

כפילות זו תמוהה: מדוע התורה צריכה לחזור בתיאור העשייה על כל הפרטים הידועים כבר לקורא מהציווי? מדוע התורה איננה יכולה להסתפק בתיאור סתמי דוגמת זה המופיע בפרק ל"ט, פסוק ל"ב: "...ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה, כן עשו"?

ישנה כפילות נוספת ביחס לציווי המפורט של המשכן וכליו, בכיוון אחר. בקטע הראשון בפרשת תרומה נאמר:

¹ שיטת הבחינות פותחה על ידי מ"ר הרב מרדכי ברויאר. את דברי הרב ברויאר על אודות שיטתו ואת פרשנותו באמצעות שיטתו ניתן למצוא בספריו "פרקי מועדות" ו"פרקי בראשית", וכן בספר "שיטת הבחינות" של הרב מרדכי ברויאר. לפי שיטת הבחינות, הקב"ה כתב את התורה במבנה ריבוי, עם סיפורים (או קטעים הלכתיים) מקבילים, 'בחינות' שונות, שכל אחד מהם יכול לעמוד ולהקרא בפני עצמו, באופן שתתכנה סתירות ביניהם. לעיתים רבות הסיפורים משולבים זה בזה ליצירת סיפור מצורף. הסיפור המצורף מטשטש את נקודות המעבר מסיפור לסיפור, אבל גם משמר את הקשיים שבמעברים ביניהם. כל סיפור מביע תוכן עצמאי, שהוא חשוב כשלעצמו, ויש יחס ביניהם המצדיק את שילובם לסיפור אחד. באמצעות הקשיים הנובעים מצירוף הבחינות, כגון כפילויות וסתירות, ניתן לחשוף את שתי הבחינות העצמאיות ולאחר מכן לעמוד על משמעויותיהן.

"וכן תעשו" - לדורות: אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים... כתבנית אלו תעשו אותם. ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו, לא היה לו לכתוב "וכן תעשו" אלא "כן תעשו", והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו.

מובן שבפשט אין זכר לדברים אלה.

ראב"ע (בפירושו הארוך) מפרש את "וכן תעשו" בכיוון אחר: תוספת ו"ו "וכן תעשו" - לצורך הכלים, כי בתחלה "ועשו לי מקדש".

כלומר, המשפט הקודם עסק רק במקדש עצמו, ולכן התורה מוסיפה "וכן תעשו", כלומר, תעשו גם כפי הציוויים הבאים בהמשך לגבי הכלים.

אולם אף פירוש זה קשה ביותר: הרי המקרא זועק "ועשו לי מקדש... ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו". אם ה"מקדש" איננו כולל את הכלים, אז מה משמעות עשייתו כפי "תבנית כל כליו"? אלא, בוודאי שה"מקדש" כולל את המשכן ואת כליו, ואם כן - לא ברור כיצד לפרש את "וכן תעשו".

מסתבר שאין לסרס את המקראות. האות ו' של "וכן תעשו" מוכיחה שיש לקרוא שתי מילים אלה כמשפט עצמאי. אולם, כמשפט עצמאי הוא מהווה כפילות ביחס ל-"ככל אשר אני מראה אותך...", ולכן יש לשייך שני מרכיבים אלה לשתי בחינות שונות: המשפט "ככל אשר אני מצוה אותך... כל כליו", המתאר ציווי על פי הדגמה, שייך ל-II; המשפט "וכן תעשו", כמשפט שלם, שייך ל-I. משפט זה מהווה המשך לפסוק ח' ("ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"), ומעין כותרת לפרשיות הבאות, המפרטות את צורת המשכן וכליו. בבחינה זו (I), יש לקרוא כך:

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם.

וְכֵן תַּעֲשׂוּ: וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שֵׁטִים... [כל פרטי המשכן וכליו].

מכאן, שיש לשייך גם את פסוק ח' ל-I.

אולם, אין לנתק לגמרי את "וכן תעשו" מ-II. שהרי, כפי שראינו, צירוף המושא "ככל אשר אני מראה..." (השייך ל-II) לפעלים קודמים בפסוקים מעורר קשיים. לכן, יש לצרף מושא זה לפועל שלאחריו: "עשו". בבחינה זו (II), אין לקרוא את האות ו' של "וכן תעשו" אלא רק:

כָּל אֲשֶׁר אָנִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנַּת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבִנַּת כָּל כְּלָיו - כֵּן תַּעֲשׂוּ:

משפט זה הוא עיקר הציווי על צורת המשכן וכליו בבחינה זו.

נמצא, שהמילים "כן תעשו" משותפות לשתי הבחינות, אך האות ו' שייכת רק ל-I.

(מלבד כלי המנורה, לגביהם ה' הסתפק בהדגמה כללית). ביצוע הציווי של בחינה זו מתואר במשפט כללי: "...ויעשו בני ישראל ככל אשר צווה ה' את משה, כן עשו" (פרק ל"ט, פסוק ל"ב).

בבחינה אחרת (להלן: II), התורה מספרת כיצד ה' ציווה על עשיית המשכן על ידי שימוש בהדגמה כללית: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו". בהמשך, התורה מספרת על ביצוע הציווי, ומפרטת את כל פרטי צורת המשכן וכליו כפי שנעשו בפועל.

נמצא, שבכל בחינה בפני עצמה אין כפילות בתיאור ציווי הקמת המשכן ובתיאור עשייתו, וכמו כן אין כפילות בתיאור מפורט של המשכן ושל מראהו בה: בבחינה I יש פירוט בציווי המשכן, ללא מראה בהר², ופסוק המתאר באופן כללי את קיום ציווי ה' בעשיית המשכן. בבחינה II יש הדגמה כללית על ידי מראה בהר, ללא ציווי מפורט, ובעשיית המשכן מופיע תיאור מפורט.

חלוקת פסוקים ח' - ט' לבחינות

לפני שננסה לבאר את משמעות הבחינות, נוסיף וננתח פסוקים על פי חלוקתם לבחינות. כך נקבל נתונים נוספים אשר יתרמו להבנת משמעות הבחינות.

הכפילות של ציווי מפורט לעומת ציווי בהדגמה מתמקדת בקושי תחבירי בפרק כ"ה, פסוקים ח' - ט':

(ח) וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם:

(ט) כָּל אֲשֶׁר אָנִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנַּת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבִנַּת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ:

לאיזה פועל מצטרף המושא העקיף "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו"? ו' החיבור של "וכן תעשו" מגדיר משפט חדש, ולכן את הפועל אשר אליו מצטרף המושא העקיף הנ"ל צריך, לכאורה, לחפש קודם לכן. המושא אינו מתאים מצד משמעותו להשלים את "ושכנתי בתוכם", וצריך לחזור עוד אחורנית ל"ועשו לי מקדש". לפי זה, סדר הדברים מסורס, וצריך לקרוא כאילו היה כתוב:

ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ושכנתי בתוכם. וכן תעשו.

אולם, מלבד הקושי הברור שבסירוס זה - מדוע התורה לא כתבה את הדברים כסדר? - עולה השאלה: מה מוסיף המשפט "וכן תעשו" על המשפט הקודם "ועשו... ככל אשר אני מראה..."?

המפרשים נזקקו לשאלה זו. רש"י במקום מביא דרשה מחז"ל:

2 מלבד, כאמור, כלי המנורה, בהם יש מראה בלא ציווי מפורט.

חלוקת פסוק ב' לבחינות

למעשה, הפיצול בין הבחינות מתחיל כבר מתחילת הפרשייה. הציווי על לקיחת תרומה מופיע פעמיים:

(א) וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה

(ב₂) מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי:

(פרק כ"ה).

ב₂ מהווה כפילות ביחס ל-ב₁. אמנם, יש ב-ב₂ מידע שאין ב-ב₁: המושא "מאת כל איש אשר ידבנו לבו". אולם, בהנתן ב₂, ב₁ הוא בהחלט מיותר. ואם לשון נסתרים שב-ב₁, ("ויקחו") הוא נחוע, אז ניתן היה לצרף את המושא ל-ב₁, וכך לצמצם את כל המידע למשפט אחד פשוט:

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו.

לכן, מסתבר ש-ב₁ ו-ב₂ שייכים לשתי בחינות שונות. פסוק ח' ("ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"), שכבר שייכנו אותו ל-I, מוסב על בני ישראל (שהרי בוודאי אין כוונת ה' לשכון רק בתוך "כל איש אשר ידבנו לבו", אלא בתוך כל בני ישראל), שנזכרו קודם לכן רק ב-ב₁, ולכן ב₁ שייך ל-I, ו-ב₂ ל-II.

ההבדל בין ב₁ לבין ב₂ בולט: ב₁ מהווה ציווי ישיר על בני ישראל לאיסוף תרומה למשכן. לעומת זאת, ב₂ איננו מצריך פנייה של משה לבני ישראל, אלא ה' מדבר אל משה וקובע שהתרומה - שהצורך בה נראה כהנחת רקע - תלקח מאת נדיבי הלב. אנו רואים כאן התאמה גם לציווי צורת המשכן ב-II, אשר גם בו עצם הצורך במשכן נראה כהנחת רקע (שהרי בפסוק ט' מצוי ציווי המשכן הראשוני ב-II, ופסוק ח' שייך רק ל-I), ורק לגבי צורתו יש צורך בציווי: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו - כן תעשו".

עד כה חלקנו את פסוק ב' ואת פסוקים ח' - ט'. בתווך מצויים פסוקים ג' - ז', המתארים את חומרי הגלם שצריכים להתרם למשכן. אין מניע תחבירי או ענייני לחלוקת פסוקים אלה לבחינות או לשיוכם לבחינה זו או אחרת, ולכן יש לראות אותם כמשותפים לשתי הבחינות. אמנם, עולה מתוכם הבדל במשמעות בין שתי הבחינות: ב-I, "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם" פירושו מאת בני ישראל; לעומת זאת, ב-II פירושו הוא מאת נדיבי הלב.

נחדד ונסכם את החלוקה, תוך דילוג על עניינים שלא עסקנו בהם:³

בחינה II

(פרק כ"ה, א') וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(ב₁) מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי:

(ג') וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר וְנָחֲשֶׁת... (ז') אֲבִנֵי שֶׁהֶם וְאֲבִנֵי מְלָאִים לְאָפֶד וְלַחֲשֹׁן:

(ח') וְעִשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וּשְׁכֵנֹתַי בְּתוֹכָם:

(ט'₁₊₂) כָּל אֲשֶׁר אָנִי מֵרְאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו כֵּן תַעֲשׂוּ:⁴

(ט'₂) - פרק כ"ו, כ"ט) וְכֵן תַעֲשׂוּ⁵ וְעִשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים... [ציווי מפורש ומפורט של כל פרטי המשכן וכליו].⁶

(ל') וְהִקַּמְתָּ אֶת הַמִּשְׁכָּן כַּמִּשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הִרְאִיתָ בְּהָר:

(ל"א - ל"ז) וְעִשִׂיתָ פְּרֻכֹת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן... וְתוֹלַעַת שָׁנִי [ציווי כל פרטי הפרוכת, ואופן הרכבת המשכן וסידור הכלים בו]

(פרק כ"ז, א') וְעִשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים

(פרק כ"ז, א' - ח') וְעִשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים [ציווי פרטי המזבח].

(ח') כָּאֲשֶׁר הִרְאֶה אֶתְךָ בְּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ:

(אנו מדלגים כאן על פרק כ"ז, פסוק ט' ואילך)

(פרק ל"ה, ח' - פרק ל"ח, פסוק ז') [כל פרטי עשיית המשכן וכליו].

(אנו מדלגים כאן על פרק ל"ח, פסוק ח' ואילך)

(פרק ל"ט, ל"ב) וַתִּכְלַל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד

(פרק ל"ט, ל"ב) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ:

4 בדילוג על ו' החיבור של "וכן", וכאמור, יש לקרוא פסוק זה כך: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו - כן תעשו".

5 וכאמור, יש לקרוא פסוקים אלו כך: "וכן תעשו: ועשו ארון עצי שטים...".

6 וכלי המנורה בלבד הם כפי מראה בהר (פרק כ"ה, פסוק מ').

3 נדון בשיעור זה רק במשכן וכליו ולא בדברים אחרים הנלווים לו, כגון חצר המשכן, בגדי כהונה, כיור וכו'. גם לא נדון בשאלת היחס בין בצלאל ואהליאב לבין "כל חכם לב", למרות שיתכן ששאלה זו קשורה לענייננו.

ייעוד המשכן, אלא רק את דיניו, נראה שבבחינה זו אין מוקד ערכי בצורך במשכן אלא רק צורך מעשי⁷.

משום כך, התורה בבחינה זו איננה מציינת את הנדבה כמעשה ציבורי כללי, אלא כתופעה קיימת של נדיבי לב שרוצים להרים תרומה למשכן, והמצווה היא רק לקבל מהם ולהשתמש בתרומה באופן הנכון.

בבחינה זו אין חשיבות כל כך בפרטי המשכן הספציפיים, ולכן הציווי הוא כללי, ללא פירוט. עיקר החשיבות בבחינה זו היא לנתב את הצורך האנושי במוקד פולחן לכיוון של עבודת ה', ולכן הציווי מדגיש את החשיבות לעשות בהתאם לציווי. זהו התפקיד של המראה בהר: לגרום לכך שהעשייה תהיה עבודת ה' ועל פי רצון ה', ולא הגשמת תאוות אישיות גרידא. וכיוון שעיקר החשיבות היא בעשייה זו, התורה מפרטת את צורת המשכן בכליו בשלב העשייה ולא בשלב הציווי.

ד. היחס בין הבחינות והבנת אופי המשכן

בהבנת היחס בין הבחינות אני נתקלים בבעיה: הסתירה בין הבחינות נראית יסודית יותר מאשר הסתירות הרגילות בין בחינות שונות בתורה. זאת, כיוון שהסתירה בין בחינות היא בדרך כלל רק במישור תכני הסיפור, כאשר הסיפורים הסותרים באים לבטא רעיונות שונים או דרכי השגחה שונות, שאולי מתנגשים ואולי יש מתח ביניהם - אך מובן כיצד שניהם חשובים ובעלי ערך. אולם, כאן הסתירה בין הבחינות איננה רק בתכני הסיפור, אלא גם במישור הקונצפטואלי. שהרי לפי מה שהסברנו, בחינה I באה ללמד על רצון ותאוה כביכול של ה' למשכן וכליו, כביטוי ממשי של קרבתו לישראל, בעוד בחינה II באה בדיוק להדגיש את ההיפך: העדר חשיבות אמיתית במשכן וכליו, אלא הצורך במשכן וכליו הוא צורך אנושי-חברתי, שהתורה רק דואגת לשלב אותו בהקשר של עבודת ה'. אם כן כיצד התורה מוסרת כאן שני מסרים סותרים?

7 אלו מקצת דברי הרמב"ם שם (תרגום שורץ):

והדרך המפורסמת בעולם כולו, שהסכימו אליה באותם ימים, והפולחן הכללי שגדלנו עמו, לא היה אלא להקריב מיני בעלי-חיים באותם מקדשים שהציבו בהן הצורות, ולהשתחוות להן, ולהקטיר קטורת לפנין - היראים והסגפנים היו באותם ימים דווקא האנשים המתמסרים כליל לשרות אותם מקדשים העשויים לכוכבים... לכן השאיר יתעלה את מיני העבודות האלה והעבירן מהיותן לנבראים ולדברים דמיוניים שאין להם מהות אמיתית, להיות לשמו יתעלה, וציוונו לעשותם לו יתעלה. לכן ציווה לנו לבנות לו מקדש: 'ועשו לי מקדש'...

ההשוואה בין מה שעולה כאן מבחינה II לבין שיטת הרמב"ם היא רק בעניין זה שהתורה קובעת את ביטוי הפולחן לפי התבניות האנושיות המוסכמות. הרמב"ם עצמו מרחיק לכת יותר ואומר שיש לתופעה זו מחיר במישור הדתי, כיוון שיש גם אלמנט שלילי בעבודת מקדש וקרבות. לנקודה זו האחרונה אין בסיס במה שאנו רואים כאן בפסוקים שניתחנו.

הבדל נוסף בין דברי הרמב"ם לבין העולה כאן מן הפסוקים הוא שהרמב"ם מדבר על מכלול עולם המקדש ועבודת הקרבות, בעוד שמה שראינו כאן בפסוקים עוסק רק בעצם קיום המשכן וכליו כמערכת של שכינת ה' בארץ. וראו עוד בהערה הבאה.

ג. משמעויות הבחינות

בין הבחינות אנו מוצאים את ההבדלים הבאים:

א. ב-I, ציווי איסוף התרומה ועשיית המשכן נאמר בפנייה לבני ישראל, כחיוב על הציבור. לעומת זאת, ב-II עצם הצורך במשכן ובתרומה הוא הנחת רקע, והתורה רק מצווה שהתרומה תבוא מנדיבי הלב, ועל צורת המשכן וכליו (בהדגמה).

ב. ב-II, התורה מציינת שהתרומה נלקחת מנדיבי הלב, אך ב-I אין אזכור של נדיבי הלב.

ג. ב-I, הציווי כולל את כל פרטי צורת המשכן וכליו (למעט כלי המנורה), ובהתאם לכך העשייה מתוארת במונחים כלליים בלבד; ב-II, לעומת זאת, הציווי הוא בהדגמה לפי מראה למשה בהר, ודווקא העשייה היא המפורטת.

ד. I מגדיר את ייעוד המשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ב-II לא מצוי ייעוד בפסוקים.

מסתבר, שההבדלים בין הבחינות תלויים בשני מניעים שונים למשכן.

בחינה I מתארת בפירוש את ייעוד המשכן: "ושכנתי בתוכם". שכינת ה' בתוך עם ישראל היא עצמה המגמה והיעד הסופיים של כל מפעל המשכן. כלשון המזמור: "פה אשב כי אויתיה" (תהלים פרק קל"ב, פסוק "ד) - הקב"ה, כביכול, מתאוה לקשר עם עם ישראל, קשר המתבטא בישיבת ה' בקרב ישראל. רצון זה של ה' מתבטא ומודגש בכך שה' קובע לא רק את עצם הייעוד של עשיית משכן, אלא גם את כל פרטי צורתו. הקפדת ה' על כל פרטי המשכן וכליו מבטאת את העובדה שמערכת המשכן וכליו חשובה ורצויה לו. משום כך פרטי תבנית המשכן וכליו מתוארים דווקא בתוך הציווי.

מנקודת מבט זו של רצון ה' לשכון בתוך ישראל, פעולת העשייה של המשכן היא חלקו של עם ישראל ברקימת שלב זה במערכת היחסים שבין הקב"ה לבין עם ישראל. וכיוון שכך, ברור שהתפקיד של עשיית המשכן יחול באופן עקרוני על הציבור, כציווי על הציבור בכללותו. משום כך, חשוב לתורה להדגיש שהחובה מוטלת על כל הציבור:

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה... וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם:

(פרק כ"ה, פסוקים ב' - ח')

בחינה II איננה מתארת ייעוד חיובי מוגדר של המשכן. הצורך במשכן ובנדבה למשכן הוא כעין הנחת רקע, וה' רק בא וקובע חלק מהפרטים הבסיסיים בתוך הקשר זה. נראה מכאן שהמניע היסודי למשכן בכלל, בבחינה זו, הוא הצורך האנושי במוקד קונקרטי לעבודת ה'. כפי שמטעים הרמב"ם בדבריו המפורסמים במורה הנבוכים (חלק ג', פרק ל"ב), התורה מתאימה את הביטויים החיצוניים של מערכת היחסים עם ה' לתבניות החברתיות הקיימות. כך נראה גם כאן בבחינה II: כיוון שהתורה בבחינה זו איננה מציינת את

כך נראה להסביר את הדברים: המשכן וכליו מהווים מערכת פיסית ומוחשית, המבטאת יחס של קרבה בין ה' לבין עמו. בחירת כלים מוחשיים אלה לביטוי מערכת יחסים זו היא אכן בחירה התלויה במבנים החברתיים שרווחו בזמן מתן תורה, כפי שעולה מבחינה II. אולם, מהרגע שה' רצה ובחר בכלים אלה להיות הכלים המבטאים מערכת יחסים זו, בחירה זו עצמה מגדירה את משמעות הכלים כביטויים אמיתיים של מערכת היחסים. לכן, מבחינה קיומית, בחינה I איננה סותרת את בחינה II, שהרי ה' רוצה במערכת יחסים קרובה עם ישראל, ובפועל המשכן הוא אמצעי הביטוי ליחס זה.

ממילא, כך גם אנחנו יכולים וצריכים להתייחס ולהגיב לשכינת ה' בתוכנו. המשמעות של התובנה המתחדשת מבחינה II, מלבד במישור הספקולטיבי-פילוסופי, איננה מיעוט בחשיבות המשכן, אלא מיקוד היחס שלנו כלפי המשכן בכך שהוא מהווה ביטוי ליחס ה' כלפינו, ולא במבנים החיצוניים⁸.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהודה ראק, תשס"ט *
* לשאלות והערות ניתן לפנות ליהודה ראק בדוא"ל *
* yrock20@gmail.com *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *
* ***** *
* בית המדרש הוירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* ***** *

8 כאמור בהערה קודמת, הרמב"ם אומר דברים דומים למה שהעלינו מבחינה II, לא רק לגבי המקדש כמקום שכינה, אלא לגבי כל מערכת עבודת המקדש והקרבתו. אולם, אין ספק שהרמב"ם לא בא בכך לרוקן עבודות אלה מחשיבות (אם כי הוא מדגיש שם את מרכזיותם היחסית של המצוות שאינן מוגבלות למקדש), אלא רק להסיט את הערך של עבודות המקדש מהפעולות והכלים המעשיים לביטויים הקיומיים שהם מבטאים. הרמב"ם שם משווה בין עבודות הקרבנות לבין תפילה ומצוות מעשיות בכלל:

לא הצריכו חוכמתו יתעלה ועורמת-חסדו, הנראית בבירור בכל מה שברא, שיצווה עלינו לדחות את מיני דרכי פולחן אלה, לעזוב אותם ולבטלם... הדבר היה דומה באותם ימים כאילו בימינו היה בא נביא הקורא לעבוד את האל והיה אומר: 'האל ציווה עליכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תשוועו אליו בעת צרה. עבודתכם תהיה רק מחשבה בלי מעשה כלל'.

נראה שהרמב"ם רומז שכשם שאנו מבינים שתפילה ויתר המצוות הן הכלים שבהם אנו מבטאים יחס של כניעה ועבודה כלפי ה' (אף על פי שה' היה יכול גם לצוות אחרת) - כך גם בעבודות הקרבנות. וראו גם את דברי הרמב"ם בסוף הלכות מעילה.